

EEN NIEUWE VERLICHTING: EERHERSTEL VOOR WISSELWERKING

Een filosofie over het menselijk bestaan in relatie tot ons klimaat, de aarde en onze toekomst.

Hilde Lagas-Smit, 8 september 2023

In dit essay wil ik *in kort bestek* NIEUW INZICHT beschrijven in de oorzaken onder de huidige crises; er is een terugkerend patroon herkenbaar. Nieuwe wijsheid, 'Eerherstel van Wisselwerking', toont ons een weg naar een hoopvolle toekomst.

De ideeën zijn niet van mijzelf afkomstig (*1, zie noten achterin), maar op de ontwikkeling ervan heb ik forse invloed gehad. Deze nieuwe filosofie draag ik graag uit.

Hoofdthema's zijn:

- Wisselwerking
- Realiteit en werkelijkheid
- Betekenis, betekenisgeving en oriëntatie
- Pragmatisme

In den beginne was de aarde woest en ledig. Langzaam en in wisselwerking met de omgeving ontwikkelde zich *leven*. Zo ontstonden overal op aarde verschillen, afhankelijk van omgeving en omstandigheden. Na miljarden jaren ontstond daar de 'moderne mens'. Deze mens maakte zich hulpmiddelen om te overleven in vaak barre omstandigheden. In een lange evolutie zijn we, via (o.a.) stenen bijlen, vuur, landbouw, oorlogen, steden, geld, industrialisatie, computers, internet en AI, beland in onze huidige tijd waarin geconstrueerde hulpmiddelen belangrijker zijn geworden dan de mensen; sterker nog, zij dwingen mensen zich te schikken in de georganiseerde en geautomatiseerde structuren. Een enorm maakbaarheidsgeloof maakt dat de menselijke maat en die van de natuur volledig uit zicht zijn geraakt. Het inzicht uit onze lange evolutie, dat (samen)leven zich ontwikkelt in **wisselwerking** met de omgeving en omstandigheden daarin, is met name in de Westerse wereld sterk verwaarloosd. 'Eerherstel van Wisselwerking' laat ons zien hoe we wisselwerking weer het gewicht kunnen geven dat het voor alle leven op aarde heeft.

Onder **Realiteit** verstaan we nu: al die situaties waarin ontwikkeling en evolutie in wisselwerking met de omstandigheden mogelijk zijn. Belangrijk is te herkennen welke omstandigheden wel/niet de potentie tot evolutie in zich dragen, en hoe we als mensen helpende omstandigheden zouden kunnen scheppen. Denk aan uw tuin: u kunt bomen en planten *niet* dwingen tot groeien, u kunt *wel* zorgen voor goede omstandigheden, goede grond, water, licht, etc..

Onder **Werkelijkheid**/werkelijkheden verstaan we alle door mensen geconstrueerde 'hulpmiddelen', materieel (woningen, machines) en immaterieel (ideeën, plannen, modellen), etc.. We leven in een wereld overvol werkelijkheden. De huidige tijd -de periode van het Neoliberalisme- draait om economie, groei, geld, consumptie, bezit, macht, wetten, regels, kijkcijfers, aantallen zetels, etc..

Zonder ons ervan bewust te zijn, zijn we de hele dag door bezig met **betekenisgeving**. Dat is dat je iets 'ervaart, denkt of vindt' wanneer je verschijnselen waarneemt, erover oordeelt, ernaar handelt en hoe je organiseert. Je begrijpt de (zichtbare) **betekenis** van een verkeersbord, of van de symbolen op een station. Dat is één definitie van betekenis. Maar betekenis kan ook onzichtbaar zijn, een *invloed*: iets is belangrijk; is van betekenis voor mij, voor jou, voor allen; een wereldwijd voorbeeld: vele verschijnselen die duiden op klimaatverandering.

We herkennen bij mensen verschillen in *hoe* ze **betekenis geven** aan verschijnselen:

- evolutionaire betekenisgeving: herkennen wordingsgeschiedenis, bescherming van wat uit wisselwerking kan ontstaan, bevordering van de potentie tot evolutie.
- sociale betekenisgeving: hoe mensen zich met elkaar verbinden in dorpen, stammen, verenigingen, burens, partijen, organisaties, coöperaties, etc.; je ziet gehechtheid, elkaars vangnet zijn, samenwerken.
- zelfreferentiële betekenisgeving: hoe mensen uitgaan van zichzelf; hun eigen denkbeelden/ideeën zijn hun dominante referentie. Zij drukken betekenis vaak uit in geld.

Dit zijn de 'grondvormen' van betekenisgeving die je bij al wat leeft tegenkomt; je herkent het gemakkelijk bij zoogdieren. *Mensen* beschikken daarnaast nog over:

- rationele betekenisgeving: logica en bedachte ordeningen zijn leidend; betekenis krijgt vorm in modellen, wetten, regels, protocollen, systemen, in alles wat mensen geconstrueerd hebben.

Afhankelijk van de cultuur waarin mensen opgroeien, de omstandigheden waarin ze leven, hun opvoeding, scholing, etc., wordt bij mensen een combinatie van vormen van betekenisgeving dominant. Zo ontwikkelen ze hun **oriëntatie**: de 'vooringenomenheid' waarmee ze bij waarnemen, oordelen en handelen *altijd* 'primair en spontaan' op *hun* vorm van betekenisgeving terugvallen. In de wijze waarop mensen vanuit hun oriëntatie *handelen* zien we evolutionair-, sociaal-, zelfreferentieel- en rationeel **pragmatisme**.

De **centrale stelling** in 'Eerherstel voor wisselwerking' is:

in onze westerse maatschappijen zijn rationele en zelfreferentiële betekenisgeving zeer sterk overheersend geworden. Sociale en evolutionaire betekenisgeving -essentieel voor al het leven- zijn sterk verzwakt tot volledig weggedrukt.

Deze 'toestand' is herkenbaar in alle actuele levenscrises: natuur, klimaat, landbouw, wonen, zorg, onderwijs, toeslagen, ongelijkheid, rechtspraak, de inrichting van de democratie, etc.. Het boek 'Realiteit en Werkelijkheid' (*1) beschrijft vanuit de geschiedenis van de afgelopen honderden jaren hoe deze toestand heeft kunnen ontstaan.

Problemen ontstaan waar de besturende en organiserende lagen in onze maatschappij handelen vanuit zelfreferentialiteit (ikke ikke ikke) en rationaliteit (wij weten wat voor u het beste is en als u niet gehoorzaamt maken we er wetten en regels voor).

Crises die op deze wijze zijn ontstaan kunnen niet door mensen met diezelfde oriëntatie worden opgelost.

U begrijpt nu dat de 'oplossing' van onze vele crises ligt in het herontdekken en inzetten van de kracht van wisselwerking en haar potentie om evoluties in gang te zetten, samen met meer aandacht voor sociale krachten. Dit heeft grote invloed op onze manier van leven, op de vormgeving van al onze instituties.

De vraag is nu natuurlijk: hoe we de huidige paradigma's zoals 'Geld maakt gelukkig', 'De economie moet groeien', 'Alles is maakbaar', etc. kunnen vervangen door de nieuwe zienswijze "Eerherstel voor wisselwerking'. En hoe bestuurders van organisaties, politici, wetenschappers, journalisten, en ja, wij allemaal, wisselwerking weer leren inzetten en toepassen in alle sectoren van de samenleving.

In het boek 'Los het nou gewoon op!?' (*2) worden toepassingen van deze 'Nieuwe Verlichting' beschreven.

Rest de vraag: hoe *vinden* we die mensen die over *alle* vormen van betekenisgeving beschikken, die kunnen herkennen welke vormen van betekenisgeving en pragmatisme ingezet kunnen en moeten worden in welke (crisis)situatie. Je vindt ze op dit moment meestal niet in onze bestuurlijke lagen. Maar ze zijn er wel. Zij kunnen helpen om de oriëntatie van anderen te verbreden.

Het onderwijs aan kinderen zal een grote rol dienen te spelen. Dit alles kost uiteraard tijd; tenminste één generatie. Wij allen moeten leren beseffen wat voor *leven* van betekenis is, *anders* gaan leven.

Tot slot stip ik globaal enkele oplossingsrichtingen aan (zie *2 voor uitgebreidere beschrijvingen):

- De aardbevingen in Groningen: ambtenaren, adviseurs, verzekeraars, juristen..., meest rationelen/zelfreferentiëlen, hebben mensen met schade bezocht. Resultaat: wantrouwen en juridisering. Mensen die vanuit sociale betekenisgeving en pragmatisme handelen zouden in wisselwerking met betrokkenen en tezamen met aannemers die de ondervonden schades direct konden inschatten, ter plaatse een plan van aanpak hebben gemaakt.

- De afhandeling van de toeslagenaffaire kan op dezelfde manier beschreven worden. Vanuit dossiers werden besluiten genomen. Hierbij speelt ook het recht een negatieve rol; elke fout werd door rechters als fraude gezien en streng bestraft; waar was het inzicht in de omstandigheden van betrokkenen?
- Landbouw: biologische boeren maken *niet* de aarde en hun vee slachtoffer van hun winststreven. Zij handelen vanuit evolutionaire betekenisgeving, herkennen omstandigheden en wisselwerking, ondersteund door helpende rationaliteit. Maak hun leidend en helpend aan de vele boeren die best anders willen. Hieraan moeten ook de banken meewerken (die door op de commerciële toer te gaan een deel van het probleem zijn).
- Gemeenten moeten een veel grotere rol gaan spelen: bijv. hun domeinen 'beheer, zorg en leefbaarheid' moeten worden aangestuurd vanuit resp. rationeel, sociaal, en evolutionair pragmatisme.
- In de rechtspraak moet worden uitgegaan van de mens in wisselwerking met zijn omstandigheden, en niet alleen van het wel of niet correct volgen van regels en protocollen. Rechtvaardigheid moet gaan boven rechtmatigheid.
- Etc. zie *2)

*1) boek 'Realiteit en Werkelijkheid' door Wim van Dinten en Imelda Schouten

*2) boek 'Los het nou gewoon op!?' door Wim van Dinten